

Ristteel

Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv

PRO FOLKLORISTICA XVIII

Ristteel

EKM Teaduskirjastus
Tartu 2017

Toimetajad: Ave Goršič, Inge Annom
Keeletoimetaja: Inge Annom
Vene keele toimetaja: Nikolai Kuznetsov
Korrektuur: Kadri Tamm
Küljendus: Pille Niin
Kaanekujundus: Mari-Ann Rimmel
Trükk: Bookmill

Artiklid on eelretsenseeritud.

Raamatu ettevalmistamist ja väljaandmist on toetanud Haridus- ja Teadusministeerium (IUT 22-4), Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti-uuringute Tippkeskus) ning Eesti Kultuurkapital.

Autoriõigus:
EKM Teaduskirjastus, 2017
Autorid, 2017

ISBN 978-9949-586-34-9
ISSN 1408-3808

Sisukord

Keiu Telve Läbi raskuste rakenduslikkuse poole – kultuuriuuringud väljaspool teadust	5
Аброськина Евгения Вячеславовна История формирования идентичности коми Нижней Вычегды	21
Reena Purret “Meie, mustlased”. Eesti romade elu kajastavast fotonäitusest	35
Liis Serk Optimismi õppetunnid ehk tühjad Eesti külad ja üksindus maal	48
Anna Caroline Haubold Eesti laulupidu kui rituaal, festival ja <i>performance</i> : Eesti XXVI üldlaulupidu “Aja puudutus. Puudutuse aeg”	63
Liis-Marii Roosnupp Naise kujutamine imemuinasjututüübi “Imeline põgenemine” (ATU 313) Eesti teisendites	90
Marika Alver, Ave Taavet Etnograafilise uurimismaterjali (re)presenteerimisvõimalustest	104

Läbi raskuste rakenduslikkuse poole – kultuuriuringud väljaspool teadust

Keiu Telve

Paljud ülikoolid Põhjamaades valmistavad humanitaarteaduste tudengeid ette ennekõike teaduse tegemiseks, aga tegelikkuses valib selle karjääritee vaid väike osa kõikidest lõpetajatest. Traditsioonilisemad väljundid humanitaarteaduste kraadiga inimestele on olnud ka töökohad ajakirjanduses, muuseumis, esimese sektori kultuuriasutustes. (Ehn, Löfgren 2009: 32) Selliste töökohtade arv on aga piiratud ja nii pakub järjest rohkem kõneainet küsimus, mida selles valdkonnas kõrghariduse omandanud inimesed veel saaksid teha. Probleemiks pole ainuüksi humanitaaride tööpuudus, vaid ka humanitaaralade vähene väärtustamine ühiskonnas. Miks ei leia humanitaarid endale tööturul väljundit ja kuidas saaksid nad ühiskonna edenemisele enam kaasa aidata?

Käesolevas artiklis tahan tutvustada kvalitatiivseid kultuuriuringuid kui ühte humanitaarvaldkonna rakenduslikku suunda. Siinkohal mõistan rakendusliku suuna all ülikoolist ja teadustööst pigem eraldi seisvat tegevust, mille eesmärgiks on pakkuda tellimustöö vormis lisaväärtust teistele valdkondadele. Töötamine väljaspool akadeemiat ei tähenda kindlasti aga ülikoolist lahusolemist. Ideaalis võiks ülikool olla rakendusliku suuna spetsialistide koolitaja, selle valdkonna arendaja, metodoloogia looja ja mõtestaja. Olles ise etnoloog ning üks kolmest Rakendusliku Antropoloogia Keskuse asutajast, keskendun enim kultuuriteaduste rakendusperspektiivide esiletoomisele, aga leian, et

mitmed aspektid kehtivad samaväärselt semiootika, filosoofia, ajaloo või mõne teise teadusharu kvalifikatsiooniga inimestele.

Artikkel on jagatud kolme ossa. Esiteks avan põgusalt kultuuri-teaduste rakendusliku perspektiivi ajalugu. Teisena käsitlen põhjuseid, miks antropoloogid tegutsevad järjest rohkem rakendusuuringute valdkonnas ning miks seda suunda peaks senisest veelgi enam arendama. Puudutan sealjuures teemasid, nagu humanitaareriala lõpetanud inimeste tööpuudus, olemasoleva inimressursi raiskamine ja kitsikusest esile kerkinud leidlikkus. Samuti peatun põgusalt väljapoole ülikooli jääva uuringumaastiku muutumisel, millest tulenevalt hinnatakse üha enam kvalitatiivseid meetodeid, kultuuriurija kogemust maailma mõtestamisel ja probleemkohtadele lahenduste leidmisel. Lõpetan oma artikli inspireerivate näidetega¹ sellest, kuidas kultuuriuurijad on seni ühiskonda panustanud ja millistes arenevates valdkondades oleks nendest ehk enim kasu.²

Mineviku pärand ja vari

Põhjamaades ja Baltikumis nagu ka mitmel pool mujal Euroopas on rakenduslik kultuurianalüüs võrdlemisi uus termin. Kuigi etnoloogid, folkloristid, antropoloogid on olnud arvamusiidrid, teinud olulistel teemadel näituseid ning avaldanud kirjandusteoseid, on rakenduslikkusest ning erialaste oskuste kasutamisest väljaspool akadeemiat räägitud pigem vähe. Enne 1990. aastaid ei võtnud Mandri-Euroopa antropoloogid endale konsultantide või uuringufirmades töötavate spetsialistide rolli ning pigem tegeleti kitsaste akadeemiliste uurimisküsimustega. Teadusdistsipliinidele on isegi ette heidetud enesesse kapseldumist ja kaugenemist ühiskonna vajadustest, mis jättis teadlased ilma tänuväär-

¹ Käesolev artikkel tugineb näidetes Rakendusliku Antropoloogia Keskuse 2015.–2016. aastal ilmunud ajaveebi postitustele.

² Suur aitäh Helleka Koppelile ja Katre Koppelile kaasamõtlemise ning kogu abi eest.

sest publikust ning tõi kaasa vajaduse oma olemasolu uuel viisil põhjendada. 1990-ndate lõpuks hakati üha enam rääkima avalikust antropoloogiast ja uutest lähenemistest, mis võimaldaksid humanitaarteaduste mõju laiendada (Saunders *et al.* 1999; Borofsky 2000; Forman 1995). Ühiskonnaga kontakti loomise soov tõi aga esile vastasseisu traditsioonilise akadeemilise suuna pooldajate ning uuendusmeelsete erialataustaga inimeste vahel, kes toetasid rohkem rakenduslikku lähenemist. Esimeste eestvedamisel leiti ajaloost üles kõige halvemad näited selle kohta, mis saab siis, kui teadlased hakkavad müüma oma oskusi ning kultuurianalüüsist saab äri.

Tagantjärgi vaadatuna tekkis rakendusliku antropoloogia taak juba 19. sajandi teisel poolel, kui Euroopa riikide koloniaalvaldustes oli vaja mõista teistest kultuuridest pärit inimesi, et luua tõhusamaid strateegiaid nende alade valitsemiseks. Seetõttu olid mainekates kõrgkoolides, näiteks nagu Oxfordi Ülikoolis, rakendusliku antropoloogia ained juba 20. sajandi alguses. Nende õppekavade otsene eesmärk oli välja koolitada impeeriumi koloniaalmaade valitsuste jaoks vajalikke spetsialiste. Kahtlemata oli koloniaalajastu antropoloogide üheks tööülesandeks teada saada, kuidas emamaa võimu kõige paremini kindlustada, ja seetõttu olid need ametikohad ka väga poliitilised, antropoloogide lähtekoht oli oma kultuuri eelistav ning potentsiaalselt kohalikke kahjustav. Sealjuures aga ei saa nende töödes märkamata jätta huvi tutvustada Euroopas kaugete paikade eluolu ja inimesi. Võib-olla oli koloniaalmaade uurimise motivatsiooniks ka võõra kultuuri parem mõistmine, kohalike inimeste kaitsmine ja viimaste arvamuste vahendamine koloniaalvalitsusele. (Rylko-Bauer *et al.* 2006: 180) Tihtipeale ületähtsustatakse antropoloogide rolli koloniaalmaade poliitikas ning unustatakse ära teised selle suuna tulemused. Näiteks jäetakse mainimata, et mitmed tänaseks klassikaks saanud etnograafilised uurimused Aasia või Aafrika riikide kohta on tehtud just koloniaalajastu režiimi ajal ning koloniaalmaade majanduslikul toel (Rylko-Bauer *et al.* 2006: 180). Sellele vaatamata ei saa me siiani mööda vaadata selle ajastu kogemuse põhjal tõstatunud erialastest küsimuskohtadest nagu võimusuhted ja erialane professionaalsus väljaspool akadeemiat.

Samuti ei saa rakendusliku suuna varastest kogemustest rääkides mainimata jätta antropoloogide rolli maailmasõdade ajal. Margaret Mead on oma kirjutises “Applied Anthropology: The State of the Art. In Perspectives on Anthropology” (1977) öelnud, et tõenäoliselt töötas 95% kõigist antropoloogidest II maailmasõjas oma valitsuste heaks (Willigen 2002: 28). Kõige enam kriitikat on pälvinud ehk Ameerika päritolu antropoloogide töötamine Jaapani vangilaagrites. Nende tööülesanne oli sealsete inimeste analüüsimine, et tagada laagrites efektiivsus ja kord. Isegi kui arvestame, et neil ehk õnnestus inimeste kannatusi leevendada, on tagantjärele taolist poliitilist sekkumist käsitletud kriitikaga. Antropoloogid tegid koostööd ka natsionalistliku partei poolt juhitud Saksamaaga, aidates kaasa n-ö puhtarassilise eurooplase leidmisele. (Jell-Bahlsen 1985) Samuti tegutsesid antropoloogid Vietnami sõjas, vahendades ameeriklastele viise, kuidas kohalikega enda huvist lähtuvalt tõhusamalt suhelda (Rylko-Bauer *et al.* 2006). Nagu eelnevatest kirjeldustest esile tuleb, pole antropoloogide roll nendes keerulistes olukordades sugugi selge ning raske on öelda “kelle poolt” varase rakendusliku suuna esindajad olid või mis oli nende tegevuse tegelik motivatsioon ja mõju. Kahekümnenda sajandi esimese poole kogemus mõjutas aga kahtlemata distsipliini arenguid. Järjest enam hakati tähelepanu pöörama eneserefleksiivsusele ning seetõttu muutus ka uurija ja informandi suhe. Samuti tõstatas varasem kogemus distsipliinisiseselt diskussiooni eetilise ning antropoloogi positsiooni üle (Rylko-Bauer *et al.* 2006; Willigen 2002), ilma milleta me täna kultuuriteaduseid ette ei kujutaks.

Diskussioonide tulemusena arenes 1950-ndatest alates täiesti uut tüüpi rakenduslik antropoloogia, mis seadis peamiseks sihiks vahetu ja eesmärgipärase tegutsemise koos kogukonnaga. Sealjuures tauniti tugevalt poliitiliste, majanduslike või muude organisatsioonide sekkumist või nende initsiatiivil tegutsemist. Head näited sellest valdkonnast on aktsiooniantropoloogia (Tax 1958) ja arenguantropoloogia (Holmberg 1958). Nagu toob välja Rylko-Bauer, rõhutati mõlemal juhul rahva eest seismist ja kogukonna arengut. Sellesse valdkonda kuuluvad projektid keskendusid tervishoiule, arengumaade toimetulekule, majandusli-

kult vähekindlustatud või muul põhjusel rõhutatud ühiskonnagruppidele (Rylko-Bauer *et al.* 2006: 181–182). Tom O’Dell ja Robert Willim on omakorda väitnud, et just arengule suunatud projektid kolmanda maailma riikides panid aluse rakendusliku antropoloogia suunale ning sealt edasi hakkasid antropoloogid tegema üha rohkem sarnaseid projekte ka oma kodumaades ning aitama kaasa lahenduste leidmisele väga erinevates sektorites (O’Dell, Willim 2011).

Viimaste kümnendite jooksul on rakenduslike kultuuriuuringute suunda palju mõjutanud multikultuursuse kasv eri ühiskondades ning riiklikul tasandil tekkinud huvi vähemusrahvastega suhelda. Samuti on oluline roll olnud rahvusvahelisel globaliseerumisel. Tänapäeva ühiskond ning piirideülene suhtlemine vajab pidevalt “teise” mõtestamist, käitumisnormide mõistmist ning teadmist, kuidas teha koostööd. Samuti on antropoloogidel oluline koht rahvusvaheliste aktuaalsete küsimuste ja kriiside analüüsimisel. Olgu kõne all kas pagulasränne, kolmanda maailma tervishoiusüsteemi parandamine, relvakonfliktid või muud poliitilised küsimuskohad, on just antropoloogid need, kes võiksid eriarvamusel olevaid pooli ning nende vajadusi vahendada. Just maailma mitmekesistumise tõttu on tänapäeva antropoloogide tööpõld laiem kui kunagi varem. (Willigen, Kedia 2005: 332–333)

Rylko-Bauer ja teised toovad välja, et kuigi antropoloogia ajalugu on väga kirju ning esineb nii häid kui halbu näiteid, tuleb esiteks meeles pidada, et kogu rakenduslik antropoloogia pole iseenesest halbade tagajärgedega ja taunitav, kuid kindlasti tuleb lisatähelepanu pöörata eetiliste piiride teadvustamisele. Teiseks, järjest rohkem on 21. sajandil hakatud rääkima sotsiaal- ja humanitaarteaduste ühiskondlikust vastutusest ning kohustusest võtta võimalusel spetsialisti roll. Õnnestunud projektideks peetakse üldjuhul kohalike inimeste elu parandavaid aktsioone ning taunitakse koostööd suurkorporatsioonide või sõjaväeliste organisatsioonidega. Sealjuures rõhutatakse just vahendaja rolli tähtsust ning nähakse antropoogi kahe või enama grupi vahelise suhtluse lihtsustajana, mitte kellegi eest või poolt kõnelejana. (Rylko-Bauer *et al.* 2006)

Läbi raskuste rakenduslikkuse poole

Rakendusliku suuna kujunemine kultuuriteadustes on käinud paralleelselt antropoloogide erialase töö otsingutega. USA näitel toimus uus rakendussuundade leidmise laine 1970-ndatel, kui tudengite arv ülikoolides langes ning antropoloogia õppejõud ning värsked vilistlased pidid otsima endale uut väljundit. Muutuste tulemusena pidid vähemalt pooled doktorikraadiga ning enamik magistrikraadiga värskeid antropolooge leidma endale töö mujalt kui akadeemiast. (Willigen, Kedia 2005: 332–333) Ka tänapäeva Eestis on humanitaaride erialane tööpuudus aktuaalne probleem. Ühelt poolt ei jätku akadeemilisel maastikul piisavalt töökohti, teisalt on humanitaartaustaga inimesed tööturul veel võrdlemisi vähehinnatud. Vaadates meediadiskussiooni või tööportaale, pole humanitaarvaldkond Eestis suutnud oma kompetentsi ühiskonnas nähtavaks teha. Humanitaarvaldkonnast saadavad oskused ja pädevused pole üldteada, millest tulenevalt pole tööandjal tihtipeale suurt aimu, kuidas võiks sellise taustaga töötajast kasu olla. Samuti võib probleem seisneda, nagu ka mujal Euroopas, humanitaarvaldkonna õppekavades. Näiteks toob Rootsi etnoloog Billy Ehn välja, et tänapäeva Euroopa ülikoolid ei pane eriti rõhku õpitud oskuste esitlemisele. Seetõttu pole selle valdkonna tudengid alati kõige enesekindlamad ja satuvad kimbatusse küsimustega: mida ma tean, mis kompetents mul on võrreldes majandusteadlasega, poliitanalüütiku või inseneriga. Paljusid arendatud oskusi ei osata näha kasulikena. (Ehn, Löfgren 2009: 34)

Äsja diplomeeritud või lõpetamise peale mõtlev humanitaar on seega kehvapoolses olukorras. Ühelt poolt üritab meedia ikka veel aeg-ajalt tõestada, et pigem on tegemist hobiteadusega. Teisalt pole ka majanduslikus kitsikuses vaevlevatest ülikoolide osakondadest loota noorteaduri töökoha saamist. Võib-olla pole ka teaduskarjäär alati kõige ahvatlevam tulevikutee – mitmel juhul võib sellest eemale tõugata teiste tegevusvaldkondade suurem palk, õpetamiskohustuse puudumine ning publitseerimissurve (Willigen, Kedia 2005: 332–333). Akadeemiline maastik võib olla ka karjääri planeerivale inimesele ebastabiilne valik. Väga

suur konkurents isegi osakoormustega ja tähtajalistele töökohtadele ning sellega kaasnev pidev töökoha otsimine võib kahandada indu teha kõrgetasemelist teadust. Eriti kui traditsioonilised humanitaarteaduse vormid – monograafia väljaandmine, pikaajalised uurimistööd ning sügavuti ühe kitsa teemaga tegelemine – on tulenevalt artiklipõhist teadustööd soosivast rahastamissüsteemist tänapäeva akadeemilisel maastikul raskendatud. Muutunud on ka ehk humanitaaride ambitsioon. Järjest rohkem võib märgata humanitaar- ja sotsiaalteadlaste soovi lisaks maailma kirjeldamisele ka midagi päriselt muuta – olla rohkem kui vaid kitsale akadeemilisele ringkonnale kirjutaja. Väljundina nähakse näiteks oma teadmiste jagamist eri valdkondades otsuste tegijatega, et seeläbi taotleda uuringutele toetudes reaalselt muutust. (Saunders *et al.* 1999; Borofsky 2000; Forman 1995)

Töökohtade kitsikus ning traditsioonilise karjäärirtee muutumine vähem ahvatlevaks võivad aga tekitada vajaduse olla loovam ning leida uusi võimalusi. Väljapääs võib peituda ebatraditsioonilistes tegevusharudes või erategevõtluses. Humanitaarteadusest saadud baastadmisi ja -oskusi, nagu näiteks mõtestamisoskus, võõrkeelteoskus, kirjutamisoskus, keeruliste tekstidega töötamine, on vaja tegelikult igas muus valdkonnas. Küsimus on vaid selles, kui hästi osatakse end näha nendel ebatavalistel karjääriteedel. Häid näiteid sellest valdkonnast on Euroopas juba mitmeid. Üks silmapaistvamaid inimesi rakendusantropoloogia maastikul on Rikke Ulk, kes endale tööd otsides lõi Antropologerne, Taanis tegutseva konsultatsiooni- ja uuringufirma, mis on tegutsenud nüüdseks üle kümne aasta ja saanud usaldusväärseks partneriks nii riigi- kui ka erasektorile. Eestis on humanitaartaustaga inimeste nišitegevõtlus veel vähe arenenud, aga selle üheks näiteks võib pidada kaks aastat tegutsenud Rakendusliku Antropoloogia Keskust. Kui võrrelda Eesti olukorda Euroopa teiste riikidega, kus on erinevaid humanitaarteaduste kompetentsil tuginevaid konsultatsiooni-, uuringu-, ja kommunikatsioonifirmasid märksa rohkem, võib väita, et siinses majandusruumis oleks ka teiste humanitaartaustaga ettevõtlusilmingute jaoks ruumi ja seda eriti praeguses olukorras, kus vajadus selle valdkonna oskuste järgi kasvab.

Antropoloogia laiemale populaarsuse tõusule aitab kahtlemata kaasa ka kvalitatiivsete meetodite tõusev populaarsus (vt veel Willigen, Kedia 2005). Järjest rohkem nõuavad rahvusvaheliste uuringute tellijad ka kvalitatiivsete meetodite lisamist ning kogemuse kaudu on võimalik veenduda seda tüüpi andmeanalüüsi kasulikkuses. Kohalikul tasandil võiks see panna ka varem pigem kvantitatiivsele andmekogumisele keskendunud uuringufirmasid oma meetodeid üle vaatama ning ehk lisama oma kollektiivi mõnda humanitaartaustaga inimest. Selliseid valdkondadevahelise koostöö algeid võib näha väga erinevate teemade puhul. Näiteks on Toomas Hendrik Ilves ühes oma sõnavõtus välja toonud: “Meie probleem – kui räägime raskustest privaatsuse, turvalisuse, andmekaitse ja sõnavabaduse kokkusobitamisega digimaailmas – on, et need alad on olnud liiga eraldi.” (Mihelson 2014). Valdkondadevahelist koostööd innustatakse nii teadusprojektide rahastamise kui ülikoolide struktuurimuutuste kaudu. Range humanitaar- ja reaalteaduste eraldi hoidmine võiks mõne aja pärast kaduda, sest mitmel juhul on uurimisvaldkonnad siiski seotud. Infotehnoloogiavaldkond näiteks hõlmab endas tehnoloogiliste lahenduste loomise ning arendamise kõrval ka sihtrühmade tundmist ning nende vajadustega arvestamist. Just siin võiks kasuks tulla sotsiaal- ja humanitaartheadlaste analüüsi ja mõtestamise võime. Kokkupuutekohti võib leida tehisintellekti arendamise, geenitehnoloogia või mistahes muu uuendusliku valdkonnaga. Koostöövõimalusi oleks mitmeid, kuid millegipärast pole üksteise talenti täielikult avastatud.

Keskendudes kitsamalt Eesti kontekstile võib öelda, et praegu toimub ressursi raiskamine. Meil on töötud kõrgharitud spetsialistid, kes on diplomeeritud kirjutajad, analüüsijad, mõtestajad, samal ajal kui kasutajakogemuse arendamine tuuakse näiteks tehnoloogiavaldkonda Eestist väljastpoolt sisse (Telve 2016). Tööjõu-uuringud näitavad, et teistes sektorites on puudu just humanitaarsetest baasoskustest, nagu analüüsivõime, kirjutamine, konteksti mõistmine (Pihor *et al.* 2013). Just siin võiks olla tehnoloogia- ning sotsiaal- ja humanitaarvaldkonna taustaga inimeste kokkupuutekoht: võimalus arendada tehnoloogiat vastavalt

ühiskonna vajadustele ning omakorda mõtestada selle mõju ühiskonnale. Sundides kõrgharitud inimesed teenindussektorisse, muudame vaesemaks kõik teised tegevusvaldkonnad. Sam Ladneri raamatust “Practical Ethnography. A Guide to Doing Ethnography in the Private Sector” (2014) kerkib väga selgelt esile ühiskonna vajadus humanitaaride järele, kes aitaksid meid ümbritsevat kultuuriruumi kirjeldada, analüüsida ning, mis kõige tähtsam, mõista. Põhja-Euroopa ning USA kogemus näitab, et ärimaailmas on sedalaadi süvakirjelduse ja -analüüsi järgi kasvav nõudlus. Taanis näiteks pole sugugi ebatavaline, et tehnika-, disaini- või teenindusettevõttes on tööl täiskohaga antropoloog, kes aitab toodet vastavalt tarbija vajadusele arendada ning vahendab klientide soove otse teenuse pakkujatele. Rakenduslikud uuringud ei pruugi jääda ainult ärivaldkonda, vaid võiksid kaardistada mistahes ühiskondlikke probleeme. Olgu teemaks pagulus, valimisaegne kampania või kodanikuühiskonna organisatsiooni mõju, antropoloogiliste uuringute läbiviimine võimaldab vahendada eri kogukondade arvamusi ning jõuda seeläbi teadmispõhiste lahendusteni. (Vt veel Telve 2015).

Ainult faktiteadmistest ning prognoosidest on mistahes organisatsioonile tegelikult vähe kasu. Märksa olulisem on aru saada ümbritsevast maailmast ja mõista eri sihtrühmi – küsida küsimusi “miks” ja “kuidas”. Siinkohal oleks abi just etnograafilistest välitöödest, mille eesmärgiks on lisaks informatsiooni kogumisele ka teemasse puutuvate detailide vaheliste seoste loomine. Roger Martin on nimetanud rakenduslike kultuuriuuringute läbiviimist ettevõtluse innovatsiooni alustalaks (Ladner 2014: 9). Ükski teine uurimisviis ei saa vahetumalt siduda klienti ning tootepakkujat. Etnograafilised välitööd on need, mis võimaldavad mõista inimeste käitumismustreid ning sellest tulenevalt ka arvamusi ja tegutsemismotiive.

Rakendusuuringu näiteid maailmast

Rakendusliku suunaga antropolooge võib näha töötamas väga erinevates valdkondades. John van Willigen ja Satish Kedia toovad oma artiklis välja, et tänapäeval on antropoloogid järjest rohkem hõivatud nii rahvusvahelistes kui koduriigi organisatsioonides, kohalikes omavalitsustes, riigisektoris, erinevate rahvusvaheliste liitude valitsustes, kolmanda sektori organisatsioonides, tarbijajuhendustes, rohujuuretasandil esile kerkinud mittetulundusühingutes ja mitmete erafirmade juures (Willigen, Kedia 2005). See mittetäielik loetelu annab hea ülevaate, kui laialt rakendatavad on antropoloogide oskused.

Silicon Valley ettevõtte on olnud ühed esimestest, kes on väärtustanud antropoloogide palkamist ning näidanud inimkogemuse uurimise kasulikkust uue tehnoloogia arendamise juures. Alan S. Brown kirjeldab oma artiklis kontoritehnika tootjat Xeroxit, mille koopiamašinaid ei suutnud vaatamata pingutustele leida klientide poolehoidu ja kasutamist. Kuigi tagasisides kurdeti, et tehnika on raskesti kasutatav ning õpetus tavaklientidele keeruline, ei võtnud juhtkond selles osas midagi ette, kohati esines isegi klientide süüdistamist õppimisvõimetuses. Ettevõttes oli toona tööl noor antropoloog Lucy Suchman, kes suunati probleemi analüüsima. Suchman lasi paigaldada kontoris Xeroxi 8200-seeria koopiamašina ja pani masina juurde salvestama videokamera. Tehnoloogia abiga viis ta läbi klassikalise vaatluse, kus oli näha, et ettevõtte kaks töötajat, kellest üks oli tehisintellekti loomise ja teine arvutikeelte arendamisega tegelev teadlane, üritasid seadet tulutult tööle saada. Videoklipi esitlemine juhtkonnale veenis neid, et viga ei olnud siiski klientides, vaid arusaamatus kasutusjuhendis. Pärast uue kasutusjuhendi lisamist hakkas paljundusmasina turuedu kasvama. (Brown 2012: 33–34; Aasmäe 2015)

Antropoloogide edulugude seas ei saa rääkimata jätta ka Anne Kirah'st ja tema tööst Microsoftis, mis on tänaseks kujunenud üheks suurimaks antropolooge palkavaks tehnoloogiaettevõtteks maailmas. Enne antropoloogi palkamist teati ettevõttes kasutajate vajadustest,

ootustest ja oskustest väga vähe. 2000. aastate alguses oli Microsoft nii tehnoloogiliste lahenduste arendamises kui testimises veel selgelt tehnoloogiale keskendunud. Kirah esimesed projektid keskendusid samuti tehnoloogia kasutusele võtmise probleemidele tavakasutajate seas. Näiteks ilmnis Windows XP beeta versiooni avaldamisel, et tavakasutajad ei saa mitte kuidagi tarkvara installeerimiseks ette nähtud kolme tunniga hakkama. Eelnevad testid olid tehtud just tarkvaraarendajate initsiatiivil ning tehnoloogiahuviliste kontrollgrupis. Seega olid nii esialgse testi tulemused kui ka ettevõtte ootused selgelt kallutatud. Tavaanimeste installeerimisprotsessi filmimine ja analüüsimine aitas tuvastada tüüpiskused ja need juba arenduse faasis kõrvaldada. Esimesed õnnestumised tõestasid, et antropoloogi palkamine oli õigustatud, ning sai arusaadavaks, miks sellist töökohta on tehnoloogiaga tegelevasse ettevõttesse vaja. Alates 2000. aastate algusest on antropoloogide meeskond Microsoftis aina kasvanud. (Vanderbeeken 2006; Järv 2015)

Samuti võib antropoloogidest suur abi olla uute teenuste arendamisel. Blogis “Ethnography Matters” kirjeldab Nick Seaver, kuidas antropoloogid on olnud kaasatud muusika soovitamise süsteemide algoritmide arendamise juures. Algoritmid, mis on aluseks mitmele muusika kuulamiseks mõeldud rakendusele, nagu näiteks Spotify, Deezer, Pandora jms, vajavad eri inimtüüpidega arvestamist. Seaver väidab näiteks, et samal ajal kui valdav osa inimesi on suhteliselt muusikaleiged – nad kas ei kuula üldse või kuulavad harva muusikat, pühendavad uute platvormide loojad suurema osa oma ajast ja rahast kõigele muusikaga seonduvale. Tihti tuleb ette olukordi, kus oma valdkonnaga väga tihedalt seotud teenusepakkuja ei saa aru tavakasutajast ning seega ei oskagi talle parimat võimalikku lahendust välja pakkuda. Seaver näeb sellises olukorras kultuuriuurija ülesandena kahe grupi lähendamist ja teise poole teadmiste vahendamist. Enamjaolt aitab taoline koostöö muusikalembelistel arendajatel mõista, et tavalise kasutaja ootused ning muusikamaitse on hoopis midagi muud kui nende enda oma. (Seaver 2014; Pak 2015)

Tehnoloogiasektoris, mis on kiiresti arenev ja sõltub palju kasutajakogemusest, võetakse mujal maailmas viimasel ajal väga aktiivselt tööle antropolooge. Samas ei ole see ainukene valdkond, kus kultuuriuuringutest kasu võiks olla. Näiteks on Katre Koppel kirjutanud, inspireerituna 2016. aastal Tartus toimunud Austria meditsiiniantropoloog Margret Jägeri loengutest, millised võimalused sünniks meditsiinivaldkonnas inimkesksete uuringute läbiviimisega. Näiteks saavad antropoloogid Koppeli arvates panustada arsti ja patsiendi vahelise suhtluse kvaliteedi tõstmisesse. Muuhulgas saavad kultuuriuurijad juhtida tähelepanu asjaolule, et haiguste ja terviseiga seonduvad uskumused on alati läbi põimunud kultuurilise ja sotsiaalse kontekstiga ning need uskumused mõjutavad otseselt patsiendi tõlgendusi haigusest ja tervisekäitumisest. Samuti näeb Koppel vajadust tõsta arstide ja teiste tervishoiutöötajate kompetentsi selles osas, kuidas töötada inimestega, kellel on teistsugune kultuuriline või religioosne taust, ja mida tuleks sealjuures arvesse võtta. (Koppel 2016)

Eestis on Rakendusliku Antropoloogia Keskusel kahe aasta jooksul õnnestunud samuti teha mitmeid eri gruppide arvamusi vahendavaid projekte ja koguda seeläbi kogemusi rakendusuuringute valdkonnas. Oleme näiteks Väätša Põhikoolis läbi viinud kvaliteediuuringu, milles uurisime õpilaste, õpetajate, lapsevanemate ning juhtkonna omavahelisi suhteid, positiivseid külgi ja ka probleeme. Uuring oli aluseks kooli uuele arengukavale. Oleme töötanud koos Maanteemuuseumi, Tartu Linnamuuseumi ja Eesti Ajaloomuuseumiga, uurinud külastajakogemust, teinud näitustele eeluuringuid ja osalenud Ülejõe kogukonna uurimises³, lähtudes sotsiaalse muuseumi ideest. Kahe aasta suurimaks projektiks on Peipsiveere kultuuriprogrammi mõju-uuring, mille eesmärgiks on uurida, kuidas saaks hoida ja riiklikult toetada pärimuskultuuri Peipsi järve rannikul, ning kui kasulik on olnud senine abi.

³ Ülejõe on Tartu suuruselt teine linnaosa, mis paistab silma rikka ajaloo, mitmekülgse elukeskkonna ning seal elavate eri kogukondade poolest. Tulenevalt piirkonna lähedusse ehitatud uuest Eesti Rahva Muuseumi hoonest on ka piirkonna kuvand muutumas.

Uuringute tagasiside on siiani olnud väga positiivne, samuti võib õnnelik olla kogemuste üle, mis on saadud väljaspool ülikooli töötades ning vahendades eri osapooli hea eesmärgi nimel. Samuti annab rakendus-uuringute suund uurijale palju tagasi – analüüsiprotsessi tulemusena saadud soovitusel viiakse ideaalis ellu lähitulevikus ning kultuuriuuri-mise vajalikkust ja kasulikkust tõestavad seejärel toimuvad muutused.

Kokkuvõte

Antropoloogia rakendus-uuringute valdkond on eksisteerinud umbes sajandi ning mitmed toonased projektid mõjutavad siiani eriala kuvandit. Ennekõike käsitletakse rakendusliku suuna ajaloost kirjutades negatiivseid ja problemaatilisi kogemusi – antropoloogide osalemist koloniaalpoliitikas, sõjatööstuses või poliitilistes aktsioonides. Märksa vähem mainitakse varaste rakendusliku antropoloogia katsetuste kogemust, tänu millele pöörame täna märksa rohkem tähelepanu uurimiseetikale, uurija eneserefleksiivsusele ja uuritavate huvide kaitsmisele. Ajalugu pakub mitmeid inspireerivaid ja õpetlikke momente, mida selle suuna nüüdisaegse edendamise juures arvesse võtta.

Rakendus-uuringute valdkond on praegu kiiresti arenev ning humanitaarteadlastel oleks sellesse nii mõndagi panustada. Analüüsioskus, kirjutamisoskus, lugemisoskus, mõtestamisoskus on aspektid, mida nii kiiresti arenev ühiskond kui ka uued, eriti infokommunikatsiooniga seotud majandusharud väga vajavad. Siinkohal võiks kõrgharitud humanitaarid võtta kokku julguse ja muuta oma oskused nähtavamaks igal võimalikul viisil. Parim viis demonstreerida oma oskusi rakendus-antropoloogia vallas, tuginedes varasematele kogemustele, on kasulike uuringute tegemine.

Samuti on vaja mõista, et koostöö vajab kahte poolt. Hetkel pole Eesti ühiskonnas humanitaaride kaasamine veel nii levinud, kui see võiks olla, ning esialgu võidakse kohata umbusku ning isegi kriitikat. Seega on oluline hoida üleval ühiskondlikku diskussiooni, avaldada arvamust,

leida võimalusi oma eriala eest kõnelemiseks, mille tulemusena ei peaks tööandjad enam olema teadmatuses humanitaarteaduste lõpetajate suurepärasest oskusest.

Kirjandus

- Aasmäe, Kalev 2015. Antropoloogid ja tarbetehnoloogia. – *Rakendusliku Antropoloogia Keskuse ajaveeb*. <http://www.antropoloogia.ee/sissekanne10> (16.09.2016).
- Borofsky, Robert 2000. COMMENTARY: Public Anthropology. Where To? What Next? – *Anthropology News*, 41.5, pp. 9–10.
- Brown, Alan S. 2012. Automation vs. jobs: two researchers believe automated technology explains today's high unemployment and low hiring rates. If they're right, where will jobs come from in the future? – *Mechanical Engineering*, 134.4, pp. 22–28.
- Ehn, Billy; Orvar Löfgren 2009. Ethnography in the Marketplace. – *Culture Unbound: Journal of Current Cultural Research*, 1.1, pp. 31–49.
- Forman, Shepard 1995. *Diagnosing America: anthropology and public engagement*. University of Michigan Press.
- Holmberg, Allan R. 1958. The Research and Development Approach to the Study of Change. – *Human Organization*, 17, pp. 12–16.
- Järv, Ehti 2015. Ma lõin endale ise Microsoftis töö – Anne Kirahist, kes alustas 1999. aastal tööd Microsoftis, ametinimetusega antropoloog. – *Rakendusliku Antropoloogia Keskuse ajaveeb*. <http://www.antropoloogia.ee/sissekanne7> (16.09.2016).
- Jell-Bahlsen, Sabine 1985. Ethnology and fascism in Germany. – *Dialectical Anthropology*, 9.1, pp. 313–335.
- Kedia, Satish; John van Willigen 2005. *Applied anthropology: Domains of application*. Greenwood Publishing Group.
- Koppel, Katre 2016. Antropoloogia rakendusvõimalustest meditsiinis ja tervishoius. – *Rakendusliku Antropoloogia Keskuse ajaveeb*. <http://www.antropoloogia.ee/sissekanne6> (16.09.2016).

- Ladner, Sam 2014. *Practical ethnography: A guide to doing ethnography in the private sector*. Left Coast Press.
- Mead, Margaret 1977. *Applied Anthropology: The State of the Art. In Perspectives on Anthropology*, 1976. Washington, DC: American Anthropological Association.
- Mihelson, Helen 2014. President Ilves: iga eluala tulevik on digitaalne. – *Postimees*, 1.09.2014. <http://www.postimees.ee/2905527/president-ilves-iga-eluala-tulevik-on-digitaalne> (16.09.2016).
- O'Dell, Thomas; Robert Willim 2011. Composing ethnography. – *Ethnologia Europaea*, 41.1, pp. 27–40.
- Pak, Liset-Marleen 2015. Antropoloogia ja tehnoloogia – kelle tassike teed? – *Rakendusliku Antropoloogia Keskuse ajaveeb*. <http://www.antropoloogia.ee/sissekanne6> (16.09.2016).
- Pihor, Katrin; Anne Jürgenson; Valentina Batueva; Riia Arukaevu; Laura Kirss 2013. *Eesti IKT kompetentsidega tööjõu hetkeseisu ja vajaduste kaardistamise uuring*. <http://www.praxis.ee/vana/index.php-id=1074.html> (16.02.2017).
- Rylko-Bauer, Barbara; Merrill Singer; John van Willigen 2006. Reclaiming applied anthropology: Its past, present, and future. – *American Anthropologist*, 108.1, pp. 178–190.
- Saunders, Lucie Wood; Jagna Wojcicka Sharff; James Peacock 1999. *Transforming academia: challenges and opportunities for an engaged anthropology*. Ed. Linda G. Basch. American Anthropological Association.
- Seaver, Nick 2014. Studying Up: The Ethnography of Technologists. – *Ethnology matters*. <http://ethnographymatters.net/blog/2014/03/10/studying-up/> (16.09.2016).
- Tax, Sol 1958. The Fox Project. – *Human Organization*, 17, pp. 17–19.
- Telve, Keiu 2015. Ärimaailm avastamas antropoloogiat / antropoloogia avastamas ärimaailma. – *Rakendusliku Antropoloogia Keskuse ajaveeb*. <http://www.antropoloogia.ee/sissekanne1> (16.09.2016).
- Telve, Keiu 2016. Ärme raiska humanitaaride potentsiaali – IT vajab meid! – *Postimees*, 27.10.2016. <http://arvamus.postimees.ee/3886853/keiu-telve-aerme-raiska-humanitaaride-potentsiaali-it-vajab-meid>.

- Vanderbeeken, Mark 2006. Experientia interviews Anne Kirah, senior design anthropologist at Microsoft. – *Experientia*. <http://www.experientia.com/blog/experientia-interviews-anne-kirah/> (16.09.2016).
- van Willigen, John 2002. *Applied Anthropology: An Introduction*. 3rd edition. Westport, CT: Bergin and Garvey.